

Ebelik Öğrencilerinin Servikal Kanser ve HPV Aşısı Hakkında Bilgi ve Düşüncelerinin Belirlenmesi

Determination of the Knowledge and Opinions of Midwifery Students about Cervical Cancer and Human Papilloma Virus Vaccination

Damla KIZILCA ÇAKALOZ¹, Gizem ÖZTÜRK¹, Ayden ÇOBAN¹, Zekiye KARAÇAM¹

¹Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı

ÖZ

Amaç: Bu çalışma, ebelik öğrencilerinin servikal kanser ve HPV aşısı hakkındaki bilgi ve görüşlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Araştırma, tanımlayıcı tipte olup, 9–20 Şubat 2015 tarihleri arasında bir devlet üniversitesinin sağlık yüksekokulunda yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini 349 ebelik bölümü öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmada örneklem seçimine gidilmeden tüm evrene ulaşılmaya çalışılmış ve 258 öğrenci (%73,9) alınmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından ilgili literatür incelenerek geliştirilen “Katılımcı Bilgi Formu” ve “Servikal Kanser ve HPV Aşısı Bilgi ve Düşünceleri Formu” ile toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 18.0 programı kullanılarak tanımlayıcı veriler, ortalama, standart sapma, sayı ve yüzdelik dağılımları ile gösterilmiştir.

Bulgular: Bu çalışmada öğrencilerin yaş ortalaması 20.41±1.57 (min 17- max 26) olup, %27,5’i 1. sınıfta, %30,6’sı 2. sınıfta, %23,6’sı 3. sınıfta ve %18,2’si de 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Çalışmadaki öğrencilerin %9,3’ünün sağlık meslek lisesi mezunu, %65,1’inin annesinin, %55,0’mının ise babasının ilköğretim mezunu olduğu, %10,9’unun sağlık güvencesinin olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin %8,5’inin (n=21) cinsel ilişkisinin var olduğu ve bu öğrencilerin %33’ünün korunmasız cinsel ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %71,2’si daha önce pap smear testini duyduğunu, %85,9’u pap smear testinin servikal kanser tarama testi olduğunu, %54,3’ü HPV’nin servikal kansere neden olan virüs olduğunu, %44,9’u pap smear testinin yılda bir kez yaptırması gerektiğini ve %69,4’ü HPV’nin cinsel geçişli bir enfeksiyon olduğunu ifade etmişlerdir. Yine öğrencilerin %71,4’ü HPV’yi daha önceden duyduklarını, %78,4’ü aşığı yakınlarına önerdiğini ve %77,3’ü ise eğer çocuğu olursa yaptırmak istediğini bildirmişlerdir. Öğrencilerin %85,2’si HPV aşısının ulusal aşı takvimine eklenmesi gerektiğini düşünmektedir.

Sonuç: Bu çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun daha önce pap smear testi ve HPV hakkında bilgi sahibi oldukları, HPV aşısını önerdikleri ve ulusal aşı takvimine eklenmesi gerektiğini bildirdikleri sonuçları elde edilmiştir. Bu sonuçların servikal kanser ve HPV’ye yönelik öğrencilere verilecek eğitim programlarının planlanmasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ebelik Öğrencileri, Servikal Kanser, HPV Aşısı

ABSTRACT

Objective: This study was conducted to determine knowledge and opinions about cervical cancer and HPV vaccination of midwifery students.

Methods: This descriptive study was carried out at the School of Health of State University between February 09, and 20, 2015. The universe of the study consisted of 349 midwifery students. It was tried to reach the universe without going to the sample selection in the research and 258 (73.9%) students were taken. "Participant Information Form" and the "Cervical Cancer and Human Papilloma Virus Vaccination the Knowledge and Beliefs Form" developed by the researchers by reviewing the related literature were used for data collection. Study data were analyzed using the Statistical Package for Social Sciences SPSS 18.0 software package. Data were expressed as “mean±standard deviation”, number and percentage where appropriate.

Sorumlu Yazar: Damla KIZILCA ÇAKALOZ

Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Anabilim Dalı, Aydın, TÜRKİYE
damlakizilca@gmail.com

* Bu çalışma 27-30 Nisan 2015 tarihlerinde İstanbul’da gerçekleşen 2.Uluslararası & 6.Ulusal Ebelik Öğrencileri Kongresi’de sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Gelis Tarihi: 30.10.2017 – Kabul Tarihi: 15.04.2018

Results: The average age of the students in the study was 20.41 ± 1.57 (min 17- max 26), 27.5% of the students were in the first, 30.6% in the second, 23.6% in the third and 18.2% in the fourth grade. In the study, It was found out that %9.3 of the students are medical vocational high school graduates, that 10.9% had no medical insurance and that 65.1% of the student's mothers, 55.0% of the student's fathers were primary school graduates. It was determined that 8.5% of the students (n=21) had sexual intercourse and 33% of these students had unprotected sexual intercourse. Students figured out that 71.2% had heard of pap smear test, 85.9% had known which pap smear test is a cervical cancer screening test, 54.3% had known that HPV is the virus causes cervical cancer, 44.9% had known that the pap smear test should be done once a year and 69.4% had known that HPV was a sexually transmitted disease. Also, the students reported that 71.4% had heard HPV, 78.4% would recommend it to their relatives and 77.3% would like to have it if they had a child. The students of 85.2% recommended the HPV vaccine should be added to the national vaccination schedule.

Conclusion: In this study were obtained that the majority of students had knowledge of pap smear test and HPV, would recommend HPV vaccination and added to the national vaccination schedule. These results are thought to contribute to the planning of training programs for cervical cancer and HPV students.

Key words: Midwifery Students, Cervical Cancer, HPV vaccination.

1. GİRİŞ

Servikal kanser Dünya'da kadın kanserleri arasında meme kanseri ve kolorektal kanserden sonra üçüncü sırada gelmektedir. Uzun zamandan beri başarılı bir şekilde uygulanmakta olan servikal smear tarama çalışmaları ile çok sayıda ülkede servikal kanser morbidite ve mortalitesinde %70'ten fazla azalma sağlanmıştır. Ülkemizde ise, Sağlık Bakanlığı Kanserle Savaş Daire Başkanlığı'nın 2010 yılı verilerine göre, servikal kanserler kadınlarda görülen tüm kanserlerin 100.000'de 4'ünü oluşturmaktadır. Kadınlarda en sık görülen kanserler arasında onuncu sırada yer almaktadır (1).

Servikal kanser için risk oluşturan etkenler erken yaşta koitusun olması (<16 yaş), çok eşli cinsel yaşamın olması, ilk gebelik ve doğum yaşının 20 ve altında olması, üç ve üzeri parite, yaş, sigara, cinsel yolla bulaşan enfeksiyona sahip olunması (özellikle Human Papilloma Virüs tip 16-18, Herpes Simpleks tip II ve HIV) ve immunosupresyon durumunun olması olarak belirtilmiştir (2,3). Fakat servikal kanser ile ilişkili olduğu bilinen etkenlerden en önemlisi Human Papilloma Virüs (HPV) enfeksiyonudur. Human papilloma virüs cinsel yoldan aktif olan özellikle 15-24 yaş arası kadınların %30-50'sini etkileyen, cinsel yolla bulaşan bir enfeksiyondur. Servikal kansere neden olan vakaların %70-80' inden HPV tip 16 ve 18 sorumlu olduğu belirtilmiştir (4-7).

HPV enfeksiyonu ile ilişkili hastalıkların bir halk sağlığı sorunu haline gelmesiyle mortalite ve morbidite oranını azaltıp hem enfeksiyondan korumak hem de ilerlemesini durdurmak amacıyla primer korunma önem kazanmıştır ve aşı üretilmesi fikrini doğurmuştur (4,8). Çalışmaları 1993 yılında başlatılan, 2006 yılından itibaren ruhsatlandırılan HPV aşısı, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Almanya, Fransa, İsrail olmak üzere birçok ülkede de rutin aşı takvimine girmiştir. Ülkemizde ise HPV tip 6, 11, 16 ve 18'i kapsayan dörtlü HPV aşısı 2007 yılında, HPV tip 16 ve 18'i içeren aşı 2008 yılında ruhsat almıştır (7,9). Aşıların etkinliğinin en yüksek düzeyde olması için aşılamanın, daha önceden bu virüsler ile karşılaşmamış 9-26 yaş arasındaki tüm kadınlara yapılması gerekmektedir. Bu nedenle toplum sağlığının korunması ve ülke koşullarına uygun aşılama programının geliştirilmesinde ebelerin rol alması önemlidir.

Kadın sağlığı için önemli bir sorun olan servikal kanser, servikal kanseri erken teşhis etmeye yarayan pap smear tarama testi ve primer korunma HPV aşısının toplum tarafından ne ölçüde bilindiği ve uygulanır olduğu önemli bir sağlık problemidir (10). HPV ve servikal kanser

hakkında bilgi sahibi olmak korunma, erken teşhis ve tedavide son derece önemlidir. Ayrıca ebelik öğrencileri hem geleceğin sağlık personeli hem de HPV enfeksiyonu ve ilişkili komplikasyonlar açısından risk grubundadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ebe öğrenciler servikal kanser ve HPV enfeksiyonu ile ilgili bireyleri bilgilendirmek, bu doğrultuda bireylerin yeterli ve doğru bilgiye sahip olarak aşı yaptırap yaptırmama kararlarını vermelerini sağlamak açısından yeterli bilgiye sahip olması gereken önemli bir grubu oluşturmaktadır. Bu araştırma, ebelik öğrencilerinin servikal kanser ve HPV aşısı hakkındaki bilgi ve uygulamalarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

2. GEREÇ VE YÖNTEMLER

Araştırma, tanımlayıcı tipte olup, 9–20 Şubat 2015 tarihleri arasında Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Sağlık Yüksekokulunda yürütülmüştür. Araştırmanın evrenini 349 ebelik bölümü öğrencisi oluşturmuştur. Araştırmaya örneklem seçimine gidilmeden tüm evrene ulaşılmaya çalışılmış ve 258 öğrenci (%73,9) alınmıştır. Araştırmanın yapıldığı gün ve saatte sınıfta olmayan ve araştırmaya katılmayı kabul etmeyen öğrenciler araştırmanın dışında tutulmuştur. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından ilgili literatürler incelenerek geliştirilen “Katılımcı Bilgi Formu” ve “Servikal Kanser ve HPV Aşısı Bilgi ve Düşünceleri Formu” ile toplanmıştır. Katılımcı bilgi formu; katılımcıların yaş, sınıf, anne-baba eğitim ve çalışma durumu gibi sosyo-demografik özellikleri içeren 15 sorudan oluşmaktadır. Servikal kanser ve HPV aşısı hakkında bilgi ve düşünce değerlendirme formu ise öğrencilerin konuya ilişkin bilgi ve düşüncelerini içeren 29 sorudan oluşmaktadır.

Araştırmanın yürütülmesi için Sağlık Yüksekokulu Müdürlüğü’nden kurum izni alınmıştır. Uygulama öncesinde araştırmacılar tarafından tüm öğrencilere araştırmanın amacı ve anketlerin nasıl doldurulacağı hakkında açıklama yapılmış ve öğrencilerden sözlü onam alınmıştır. Verilerin toplanması ortalama 10-15 dakika sürmüştür.

Elde edilen veriler SPSS 18.0 programı kullanılarak tanımlayıcı veriler, ortalama, standart sapma, sayı ve yüzdelik dağılımları ile gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya katılan 257 ebelik öğrencisinin sosyo-demografik özellikleri belirlenmiştir (Tablo 1). Buna göre araştırma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalaması $20,41 \pm 1,57$ (min 17- max 26)'dir. Öğrencilerin %27,5'i 1. sınıf, %30,6'sı 2. sınıf, %23,6'sı 3. sınıf ve %18,2'si de 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin annelerinin %65,1'inin, babalarının %55,0'ının ilkökul mezunu olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin %9,3'ünün sağlık meslek lisesi mezunu olduğu ve %10,9'unun sağlık güvencesinin olmadığı belirlenmiştir. Öğrenciler en yüksek oranda (%40,7) en uzun süre il merkezinde yaşadığı ve %54,7'sinin şuan yurttan yaşadıkları %86,0'ının sigara ve %76,4'ünün alkol kullanmadıklarını bildirmişlerdir. Öğrencilerin %8,5'inin (n=21) cinsel ilişkisinin var olduğu ve bu öğrencilerin %4,7'sinin korunmasız cinsel ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2’de araştırma kapsamına alınan öğrencilerin buldukları sınıflara göre servikal kanser ve HPV aşısına ilişkin bilgileri verilmiştir. Tablo 2’ye göre öğrencilerin %85,9’u pap smear testinin servikal kanser tarama testi olduğunu, %54,3’ü HPV’nin servikal kansere neden olan virüs olduğunu, %44,9’u pap smear testinin yılda bir kez yaptırması gerektiğini ve %69,4’ü HPV’nin cinsel geçişli bir enfeksiyon olduğunu ifade etmişlerdir. Yine HPV aşısına

yönelik öğrencilerin %38,9'ü aşırı cinsel ilişki başlamadan önce yaptırması gerektiğini ve %19,9'unun aşının servikal kansere karşı tamamen koruyucu olmadığını bildikleri belirlenmiştir. Ancak % 87,9'ü HPV aşısının 6 ay aralıklarla üç doz olarak uygulanması gerektiğini bilmediklerini bildirmişlerdir.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyo-demografik Özellikleri

Özellikler	Sayı	%	Özellikler	Sayı	%		
Yaş(yıl) (n:257)	17-19	77	29,8	Sınıf (n:258)	1. Sınıf	71	27,5
	20-22	154	59,7		2. Sınıf	79	30,6
	23-26	26	10,1		3. Sınıf	61	23,6
			4. Sınıf		47	18,2	
Ort.±SS (min-max)	20.41±1.57 (min 17-max 26)						
Mezuniyet durumu (n:258)	Sağlık meslek lisesi	24	9,3	Sağlık güvencesi (n:258)	Var	230	89,1
	Diğer	234	90,7		Yok	28	10,9
Medeni Durum (n:258)	Evli	1	0,4	Aile Gelir durumu (n:258)	Gelir giderden az	93	36,0
	Bekar	255	98,8		Gelir gidere denk	154	59,7
	Diğer	2	0,8		Gelir giderden fazla	11	4,3
Anne Eğitim Durumu (n:258)	Okur yazar değil	20	7,8	Baba Eğitim durumu (n:258)	Okur yazar değil	1	0,4
	Okur yazar	22	8,5		Okur yazar	8	3,1
	İlköğretim	168	65,1		İlköğretim	142	55,0
	Lise	40	15,5		Lise	73	28,3
	Lisans/Lisansüstü	8	3,1		Lisans/Lisansüstü	34	13,2
En uzun süre yaşanan yer (n:258)	İl	105	40,7	Şu an yaşadıkları Yer (n:258)	Aileme yaşıyorum	16	6,2
	İlçe	80	31,0		Yurtta kalıyorum	141	54,7
	Kasaba	33	12,8		Arkadaşlarla evde kalıyorum	96	37,2
Köy	40	15,5	Akrabalarla yaşıyorum		5	2,0	
Sigara Kullanımı (n:257)	Hayır, hiç kullanmadım	222	86,0	Alkol Kullanımı (n:257)	Hayır, hiç kullanmadım	198	76,4
	Evet, Kullanıyorum	35	13,6		Evet, Kullanıyorum	47	18,2
	Kullanıyordum, bıraktım	-	-		Kullanıyordum, bıraktım	12	4,7
Cinsel Deneyim (n:257)	Var	21	8,5	Cinsel İlişki Durumu (n:21)	Korunmalı cinsel ilişki	12	57,2
	Yok	236	91,5		Korunmasız cinsel ilişki	1	4,7
					Korunmalı /korunmasız cinsel ilişki	8	38,1

Tablo 2. Öğrencilerin Servikal Kansere ve HPV Aşısına İlişkin Bilgileri

	1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf		4. Sınıf		Tüm Sınıflar	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Pap smear Testi nedir?(n:191)										
Cinsel yollarla bulaşan hastalık testi	1	10,0	3	30,0	4	40,0	2	20,0	10	5,2
Kanser tedavisi	-	-	-	-	1	100,0	-	-	1	0,5
Servikal kanser tarama testi	14	8,5	56	34,1	49	29,9	45	27,5	164	85,9
Bilmiyorum	6	37,5	9	56,3	1	6,2	-	-	16	8,4
Kadınlar hangi aralıklarla pap smear testini yaptırmalıdır?										
Her yılda bir	4	3,5	27	23,7	46	40,3	37	32,5	114	44,9
Her 3-5 yılda bir	12	26,7	18	40,0	10	22,2	5	11,1	45	17,7
Her 10 yılda bir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bilmiyorum	52	54,7	33	34,7	5	5,3	5	5,3	95	37,4

Tablo 2. Öğrencilerin Servikal Kanser ve HPV Aşısına İlişkin Bilgileri (Devam)

	1. Sınıf n:70		2. Sınıf n:79		3. Sınıf n:61		4. Sınıf n:47		Tüm Sınıflar n:257	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Servikal kansere neden olan virüs hangisidir?										
Human Papilloma Virüs (HPV)	20	14,4	39	28,0	40	28,8	40	28,8	139	54,3
Herpes Simplex Virus (HSV)	1	10,0	3	30,0	2	20,0	4	40,0	10	3,9
Human Immunodeficiency Virus (HIV)	1	12,5	5	62,5	1	12,5	1	12,5	8	3,1
Bilmiyorum	47	47,5	32	32,3	18	18,2	2	2,0	99	38,7
HPV enfeksiyonu nasıl bulaşır?										
Cinsel yolla	28	15,8	55	31,1	47	26,6	46	26,5	177	69,4
Kan	-	-	2	66,7	1	33,3	-	-	3	1,2
Tuvalet	-	-	-	-	2	100,0	-	-	2	0,8
Bilmiyorum	41	56,2	21	28,7	11	15,1	-	-	73	28,6
HPV nasıl bir hastalığa neden olur?										
Genital siğiller	3	20,0	4	26,7	7	46,7	1	6,6	15	5,9
Servikal kanser	14	17,7	24	30,4	17	21,5	24	30,4	79	30,9
Genital siğiller ve servikal kanser	10	13,0	23	29,9	23	29,9	21	27,3	77	30,1
Bilmiyorum	43	50,6	27	31,8	14	16,5	1	2,1	85	33,1
HPV kimleri etkiler?										
Kadınlar	23	18,4	41	32,8	36	28,8	25	20,0	125	48,6
Erkekler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kadınlar ve Erkekler	11	15,5	24	33,8	15	21,1	21	29,6	71	27,6
Bilmiyorum	36	59,0	14	23,0	10	16,4	1	1,6	61	23,7
HPV aşısı cinsel ilişki başlamadan önce yapılmalıdır?										
Evet	26	26,0	27	27,0	16	16,0	31	31,0	100	38,9
Hayır	1	7,7	-	-	6	46,2	6	46,2	13	5,1
Bilmiyorum	43	29,9	52	36,1	39	27,1	10	6,9	144	56,0
HPV aşısı yalnızca 18 yaşından sonra yapılabilir?										
Evet	9	33,4	8	29,6	4	14,8	6	22,2	27	10,5
Hayır	3	6,4	10	21,3	13	27,6	21	44,7	47	18,4
Bilmiyorum	58	31,9	61	33,5	44	24,2	19	10,4	182	71,1
HPV aşısı 6 ay aralıklar ile üç doz halinde yapılır?										
Evet	5	20,8	2	8,3	4	16,7	13	54,2	24	9,4
Hayır	-	-	3	42,8	2	28,6	2	28,6	7	2,7
Bilmiyorum	64	28,4	74	32,9	55	24,4	32	14,2	225	87,9
HPV aşısı servikal kansere karşı tamamen koruyucu mudur?										
Evet	5	29,4	-	-	4	23,5	8	47,1	17	6,6
Hayır	7	13,7	7	13,7	13	25,5	24	47,1	51	19,9
Bilmiyorum	57	30,3	72	38,3	44	23,4	15	8,0	188	73,5
HPV aşısı cinsel yolla bulaşan diğer hastalıklara karşı koruyucu mudur?										
Evet	1	3,8	4	15,4	13	50,0	8	30,8	26	10,2
Hayır	10	23,8	8	19,0	7	16,7	17	40,5	42	16,4
Bilmiyorum	59	31,4	67	35,6	40	21,3	22	11,7	188	73,4
HPV aşısından sonra rutin smear taraması gerekli midir?										
Evet	17	18,1	24	25,5	22	23,4	31	33,0	94	36,8
Hayır	1	16,7	-	-	3	50,0	2	33,3	6	2,3
Bilmiyorum	52	33,3	55	35,3	35	22,4	14	9,0	156	60,9

Çalışmada öğrencilerinin %71,2'si pap smear testini daha önceden duyduklarını, %93,3'ü servikal kanser taraması için pap smear testinin gerekli olduğunu düşündüklerini ancak % 56,7'si kendilerine pap smear testi yaptırmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Yine öğrencilerin % 71,4'ü HPV aşısını daha önceden duyduklarını, %46,9'u HPV'den korunmak

için aşı yaptırmak istediklerini, %78,4'ü aşırı yakınlarına önerdiğini ve %77,3'ü ise eğer çocuğu olursa yaptırmak istediğini bildirmişlerdir. Öğrencilerin %85,2'si HPV aşısının ulusal aşı takvimine eklenmesi gerektiğini düşünmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Öğrencilerin Servikal Kansere ve HPV Aşısına Yönelik Düşünceleri

	1. Sınıf n:70		2. Sınıf n:79		3. Sınıf n:61		4. Sınıf n:47		Tüm Sınıflar n:257	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Daha önce pap smear testini duydunuz mu?										
Duymuş	20	10,9	64	35,0	52	28,4	47	25,7	183	71,2
Duymamış	50	67,5	15	20,3	9	12,2	-	-	84	28,8
Daha önce HPV'yi duydunuz mu?										
Duymuş	32	17,5	54	29,7	50	27,5	46	25,3	182	71,4
Duymamış	37	50,6	24	32,9	11	15,1	1	1,4	73	28,6
Pap Smear Testi yaptırmak ister misiniz?										
İstiyor	22	20,0	33	30,0	25	22,7	30	27,3	110	43,3
İstemiyor	45	31,3	46	31,9	36	25,0	17	11,8	144	56,7
HPV aşısı yaptırmak ister misiniz?										
İstiyor	24	20,2	44	37,0	16	13,4	35	29,4	119	46,9
İstemiyor	46	34,1	32	23,7	45	33,3	12	8,9	135	53,1
Servikal kanser için pap smear testi yaptırmak gerekli mi?										
Gerekli	21	12,5	54	32,1	51	30,4	42	25,0	168	93,3
Gereksiz	1	20,0	3	60,0	1	20,0	-	-	5	2,8
Bilmiyorum	6	85,7	1	14,3	-	-	-	-	7	3,9
Kendi yakınlarınıza Pap-Smear Testi yaptırmalarını önerir misiniz?										
Öneriyor	25	14,0	59	33,1	52	29,2	42	23,6	178	94,7
Önermiyor	7	70,0	2	20,0	1	10,0	-	-	10	5,3
Kendi yakınlarınıza HPV aşısı yaptırmalarını önerir misiniz?										
Öneriyor	17	13,0	43	32,8	36	27,5	35	26,7	131	78,4
Önermiyor	21	58,3	4	11,1	8	22,2	3	8,3	36	21,6
Kendi çocuğunuz olursa/olsaydı HPV aşısı yaptırmak ister misiniz?										
İstiyor	18	15,1	39	32,8	30	25,2	32	26,9	119	77,3
İstemiyor	18	51,4	3	8,6	8	22,9	6	17,1	35	22,7
Ulusal Aşı Programına HPV aşısı eklenmeli midir?										
İstiyor	21	15,9	41	31,1	34	25,8	36	27,3	132	85,2
İstemiyor	7	30,4	3	13,0	9	39,1	4	17,4	23	14,8

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada ebellek öğrencilerinin servikal kansere ve HPV aşısı ile ilgili bilgi ve düşüncelerinin belirlenmesine ilişkin tanımlayıcı niteliktedir.

Çalışmada öğrencilerin önemli bir kısmı pap smear testini duydıklarını ve servikal kansere taraması için pap smear testinin gerekli olduğunu düşündüklerini bildirmişlerdir ancak yarısından fazlası (%56,7) kendilerine pap smear testi yaptırmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum öğrencilerin büyük çoğunluğunun aktif bir cinsel yaşantısının olmaması, toplumumuzdaki cinsel yaşamın çoğunlukla evlilikle birlikte başlaması, jinekolojik muayeneye gitmeyi etkileyen düşüncelerin ve korkuların olması ile açıklanabilir.

Yine öğrencilerin çoğunluğu HPV aşısını daha önceden duydıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrenim yıllarına göre, öğrencilerin üst sınıflarda HPV hakkındaki bilgi oranlarının arttığı görülmektedir. Genç ve ark. (2013) ebellek öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada da öğrencilerin %44,4'ü daha önce HPV enfeksiyonunu duydıklarını bildirmişlerdir (11). Güvenç ve ark. (2012) hemşirelik öğrencilerinde yaptıkları çalışmada ise öğrencilerin %55,4'ü daha

önce HPV'yi duyduklarını bildirmişlerdir, bu oran son sınıfta %90,5'e çıkmaktadır (4). Ayrıca sonuçlar Donadiki ve ark. (2013) farklı öğrenci gruplarıyla yaptıkları çalışmanın bulgularıyla da benzerlik göstermektedir. Çalışmada katılımcıların % 59,1'inin, özellikle sağlık bilimleri öğrencilerinin %67,5'inin ve sağlıkla ilgili eğitim almayan öğrencilerin % 54,0'ının HPV'yi duydukları belirtilmektedir (12). Durusoy ve ark. (2010) üniversitenin birinci yılındaki farklı öğrenci grupları ile yaptıkları çalışmalarında ise %24,1'i daha önce HPV'yi duyduklarını bildirmişlerdir (13). HPV duyma oranlarının yüksek olması incelenen çalışmaların sağlık bilimleri öğrencileri üzerinde yapılmış olmasından dolayı kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 69,4) HPV'nin cinsel geçişli bir enfeksiyon olduğunu belirtmişlerdir. HPV bilgi düzeyinin incelendiği çalışmalarda da benzer sonuçlar rapor edilmiştir (4,11,14-18). HPV aşısına yönelik öğrencilerin önemli bir kısmının aşığı cinsel ilişki başlamadan önce yaptırmayı gerektiğini bildikleri ancak çoğunluğunun HPV aşısının 6 ay aralıklarla üç doz olarak uygulanması gerektiğini bilmedikleri belirlenmiştir. Çalışma genelinde öğrencilerin HPV ve servikal kanseri arasındaki ilişki hakkında bilgi sahibi olduğunu, ancak spesifik olarak HPV aşısına yönelik bilgi düzeyinin düşük olduğu söylenebilir.

Yapılan çalışmalarda HPV konusunda yeterli bilgisi olmayanların HPV aşısını önermedikleri bildirilmektedir (7,19). Yapılan bu çalışmada, öğrencilerin HPV hakkındaki bilgi düzeyleri düşük olmakla birlikte büyük çoğunluğunun (%78,4) yakınlarına ve ileride olursa çocuğuna (%77,3) önermeyi düşündükleri belirlenmiştir. Ayrıca elde edilen bu sonuçlar Önsüz ve ark.'nın (2011) kadın hastalıkları ve doğum stajını yapmış tıp fakültesi öğrencilerinde yaptıkları çalışma ile benzerlik göstermektedir (8). Sağlık çalışanlarında yapılan çalışmalarda da bizim çalışmamıza benzer olarak sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunun aşılama önerdiği görülmüştür (19-21). Ozan ve ark (2011) çalışmalarında kadın doğum polikliniğine başvuran kadınların % 42'si HPV aşısını kızına önermek ve %58,9'u HPV aşısını oğluna önermek konusunda fikri olmadığını ifade ettiklerini belirtmişlerdir (22). Yapılan çalışmalarda sağlık çalışanlarının aşığı desteklemesinin, aşının kabul edilebilirliğini arttırdığı belirtilmektedir (15,16,23).

Çalışmamızda öğrencilerin büyük çoğunluğu (%85,2) HPV aşısının ulusal aşı takvimine eklenmesi gerektiğini düşünmektedir. Dünya Sağlık Örgütü HPV aşısının aşılama stratejisi ve finansal desteği ülkeye ve bölgeye uygunsa ulusal aşılama koruma programına dahil edilmesini tavsiye etmektedir. HPV aşısı aralarında Danimarka, İngiltere, Fransa, Almanya, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de bulunduğu yaklaşık 45 ülkenin ulusal aşı programında yer almaktadır (24,25). Ülkemizde de Sağlık Bakanlığı Kanseri Savaş Dairesi Başkanlığı tarafından "Servikal Kanseri Etkenlerinden Human Papilloma Virus (HPV) Alt Gruplarının Türk Toplumundaki İnsidansının Belirlenmesinde; Erken Uyarı, Kayıt, İzlem, Analiz ve Eğitim Sistemi Projesi" planlanmıştır. Bu projede ülkemizde kadın popülasyonunda HPV sıklığının ve genotip dağılımının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca elde edilecek verilere göre HPV aşı politikasının değerlendirilmesi düşünülmektedir. Bu konudaki çalışmalar ve maliyet-etkinlik analizleri devam etmekte ve projenin devamlılığına yönelik herhangi bir sonuç bulunmamaktadır (26).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun daha önce pap smear testini ve HPV'yi duyduğu, pap smear testinin servikal kanser tarama testi olduğunu, HPV'nin servikal kansere neden olan virüs olduğunu ve HPV'nin cinsel geçişli bir enfeksiyon olduğunu bildikleri, HPV aşısını yakınlarına önerdiği, eğer çocuğu olursa HPV aşısı yaptırmak istedikleri ve HPV aşısının ulusal aşı takvimine eklenmesi gerektiğini düşündükleri belirlenmiştir.

Bu sonuçlara dayalı olarak;

- Ebelik öğrencilerinin HPV virüsü ve servikal kansere yönelik kendini koruma becerilerinin geliştirmelerinin desteklenmesi,
- Ebelik eğitimcilerinin örgün ve yaygın eğitimler sırasında, kişilerin sağlıklarını koruma ve geliştirme, kanserin önlenmesi, risk faktörlerinin belirlenmesi ve erken tedavisi konularına yer verilmesi, farkındalığın artırılması ve eğitim programlarının planlanması
- Sağlık yöneticileri ve politikacıların, HPV aşısı için güven oluşturma ve alımı konusunda iyileştirmeler yapılması ve HPV enfeksiyonunun farkındalığının artırılması ile ulusal sağlık projelerinde değişim sağlanmasına yönelik politikaların geliştirilmesi,
- Bu konu ile ilgili yapılan daha kapsamlı ve bu çalışmanın sınırlılıklarını bertaraf edebilecek gözlemsel ve kalitatif çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKLAR

1. T. C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu. Türkiye Kanser Kontrol Programı, 2015 (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2017). http://kanser.gov.tr/Dosya/NCCP_2013-2018.pdf
2. KANBUR, A. G. A., & ÇAPIK, Y. D. D. C. (2011). Servikal kanserden korunma, erken tanı-tarama yöntemleri ve ebe/hemşirenin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 18(1), 061-072. Kadın Sağlığı, 2015.
3. Güvenç, G., Akyüz, A., & Seven, M. (2012). Hemşirelik yüksek okulu öğrencilerinin human papilloma virüs enfeksiyonu ve aşıları ile ilgili bilgi ve tutumlarının belirlenmesi. *Gulhane Medical Journal*, 54(2).
4. Çetin, O., Verit, F. F., Keskin, S., Zebitay, A. G., Deregözü, A., Usta, T., & Yücel, O. (2014). Ergen kızların human papilloma virüsü ve aşısı hakkındaki bilgi düzeyleri. *Türk Ped Arş*, 49, 142-7.
5. Dağ, H., Dönmez, S., Sezer, H., Şendağ, F., Sevil, Ü., & Saruhan, A. (2015). The effects of two different teaching techniques on the knowledge level of nursing students about HPV. *Gaziantep Medical Journal*, 21(2), 90-98.
6. Yıldırım, M., Düzovalı, Ö., Kanık, A., & Kırık, Ö. (2009). Türkiye'deki çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanlarının insan papilloma virüs aşısı konusundaki bilgi ve tutumları. *Çocuk Enf Derg*, 3, 62-68.
7. Önsüz, F. M., & Topuzoğlu, A. (2011). Bir tıp fakültesinde kadın hastalıkları ve doğum stajını yapmış öğrencilerin HPV aşısı hakkında bilgi düzeyleri ve tutumlarının değerlendirilmesi. *Taf Prev Med Bull*, 10, 557-64.
8. Şahbaz, A., & Erol, O. (2014). HPV aşı uygulamaları. *Journal of Turkish Society of Obstetrics & Gynecology*, 11(2).
9. Bekar, M., Güler, G., Doğaner, G., Yılmaz, M., Güler, N., Güler, H., ... & Hemşirelik, C. Ü. S. B. F. AKADEMİSYENLERİN SERVİKS KANSERİ KONUSUNDAKİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ.
10. Genc, R. E., Sarıcan, E. S., Turgay, A. S., Icke, S., Sari, D., & Saydam, B. K. (2013). Determination of knowledge of Turkish midwifery students about human papilloma

- virus infection and its vaccines. *Asian Pacific Journal of Cancer Prevention*, 14(11), 6775-6778.
11. Donadiki, E. M., Jiménez-García, R., Hernández-Barrera, V., Carrasco-Garrido, P., López de Andrés, A., Jimenez-Trujillo, I., & Velonakis, E. G. (2013). Knowledge of the HPV vaccine and its association with vaccine uptake among female higher-education students in Greece. *Human vaccines & immunotherapeutics*, 9(2), 300-305.
  12. Durusoy, R., Yamazhan, M., Tasbakan, M. I., Ergin, I., Aysin, M., Pullukçu, H., & Yamazhan, T. (2010). HPV vaccine awareness and willingness of first-year students entering university in Western Turkey. *Asian Pac J Cancer Prev*, 11(6), 1695-701.
  13. Dinas, K., Nasioutziki, M., Arvanitidou, O., Mavromatidis, G., Loufopoulos, P., Pantazis, K., ... & Theodoridis, T. (2009). Awareness of human papillomavirus infection, testing and vaccination in midwives and midwifery students in Greece. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 29(6), 542-546.
  14. Duval, B., Gilca, V., Boulianne, N., Pielak, K., Halperin, B., Simpson, M. A., ... & Lavoie, F. (2009). Cervical cancer prevention by vaccination: nurses' knowledge, attitudes and intentions. *Journal of advanced nursing*, 65(3), 499-508.
  15. de Carvalho, N. S., Teixeira, L. M., Pradel, E. M., Gabardo, J., Joly, C., & Urbanetz, A. A. (2009). Vaccinating against HPV: physicians' and medical students' point of view. *Vaccine*, 27(20), 2637-2640.
  16. Urasa, M., & Darj, E. (2011). Knowledge of cervical cancer and screening practices of nurses at a regional hospital in Tanzania. *African health sciences*, 11(1).
  17. Erbaydar NP, Keskin C, Çilingiroğlu N, Altunbaş M, Arslanoğlu E, Aydın O. (2013). HPV Aşısı Bir Üniversite Hastanesi Hemşireleri İçin Ne İfade Ediyor? 16. Ulusal Halk Sağlığı Kongre Kitabı, 204.
  18. Esposito, S., Bosis, S., Pelucchi, C., Begliatti, E., Rognoni, A., Bellasio, M., ... & Principi, N. (2007). Pediatrician knowledge and attitudes regarding human papillomavirus disease and its prevention. *Vaccine*, 25(35), 6437-6446.
  19. Daley, M. F., Liddon, N., Crane, L. A., Beaty, B. L., Barrow, J., Babbel, C., ... & Berman, S. (2006). A national survey of pediatrician knowledge and attitudes regarding human papillomavirus vaccination. *Pediatrics*, 118(6), 2280-2289.
  20. Akca, S. O. Z. K., Selen, F., & Buyukgonenc, L. (2016). Information levels of nurses regarding Human Papilloma Virus (HPV) infection and HPV vaccines: an education and research hospital sample/Hemsirelerin Human Papilloma Virus (HPV) enfeksiyonu ve HPV asisi hakkındaki bilgi duzeyleri: egitim ve arastirma hastanesi ornegi. *Journal of Education and Research in Nursing*, 13(2), 116-122.
  21. Hakan, O. Z. A. N., DEMİR, B. Ç., Yeliz, A. T. İ. K., GÜMÜŞ, E., & ÖZERKAN, K. (2011). Kadın hastalıkları ve doğum polikliniğine başvuran hastaların human papilloma virüs ve hpv aşısı hakkındaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 37(3), 145-148.
  22. Zimet, G. D. (2005). Improving adolescent health: focus on HPV vaccine acceptance. *Journal of Adolescent Health*, 37(6), S17-S23.
  23. Özşaran, Z., Demirci, S., & Aras, A. B. TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİ ARASINDA HPV AŞISI BİLGİ DÜZEYİNİ DEĞERLENDİREN ANKET ÇALIŞMASI. *Türk Jinekolojik Onkoloji Dergisi*, 14(2), 40-44.
  24. World Health Organization, 2011-2020. Global Vaccine Action Plan 2013., (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2017), http://www.who.int/immunization/global_vaccine_action_plan/en/.
  25. T. C. Sağlık Bakanlığı Kansere Savaş Dairesi Başkanlığı. Ulusal Kansere Programı 2009. (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2017), http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/pdf/Ulusal_Kanser_Kontrol_Programi_2009-

- 2015.pdfAkciğer Hastalığı (KOA) Koruma, Tani ve Tedavi Raporu 2014. *Official journal of the Turkish Thoracic Society*, 15.
26. Raheison, C., & Girodet, P. O. (2009). Epidemiology of COPD. *European Respiratory Review*, 18(114), 213-221.
  27. Goldman, R. E., Mennillo, L., Stebbins, P., & Parker, D. R. (2017). How do patients conceptualize chronic obstructive pulmonary disease?. *Chronic respiratory disease*, 14(3), 245-255.
  28. *World Health Report. World Health Organisation, Geneva.* (2000). Erişim tarihi: 05.06.2017, <http://www.who.int/respiratory/copd/en/>.
  29. YILDIZ, F., KARAKOÇ, G. B., HAMUTÇU, R. E., YARDIM, N., EKİNCİ, B., & YORGANCIOĞLU, A. (2013). Türkiye’de astım ve KOAH farkındalığının değerlendirilmesi (GARD Türkiye Projesi-Kronik Hava Yolları Hastalıkları Ulusal Kontrol Programı). *Tuberk Toraks*, 61(3), 175-182.
  30. Daşkapan A, Atalay KD, Tüzün H, Aydoğan Arslan S. (2015) Kırıkkale İli Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalıkları Bilinç Düzeyi Araştırması. *Sağlık ve Toplum*. 25(1): 54-60.
  31. Walker, S. L., Saltman, D. L., Colucci, R., & Martin, L. (2010). Awareness of risk factors among persons at risk for lung cancer, chronic obstructive pulmonary disease and sleep apnea: a Canadian population-based study. *Canadian respiratory journal*, 17(6), 287-294.
  32. Salepci, B. M., Havan, A., Fidan, A., Kırıl, N., & Saraç, G. (2013). Sigara bırakma polikliniğinin KOAH ve küçük hava yolu hastalığının erken tespitine katkısı. *Solunum*, 15(2), 100-104.
  33. Wang, B., Xiao, D., & Wang, C. (2015). Smoking and chronic obstructive pulmonary disease in Chinese population: a meta-analysis. *The clinical respiratory journal*, 9(2), 165-175.
  34. Barta, M. (2005). COPD and tobacco smoke. *Monaldi archives for chest disease*, 63(4).
  35. Gunen, H., Hacıevliyagil, S. S., Yetkin, O., Gulbas, G., Mutlu, L. C., & Pehlivan, E. (2008). Prevalence of COPD: first epidemiological study of a large region in Turkey. *European journal of internal medicine*, 19(7), 499-504.
  36. Deveci, F., Deveci, S. E., Türkoğlu, S., Turgut, T., Kirkil, G., Rahman, S., ... & Muz, M. H. (2011). The prevalence of chronic obstructive pulmonary disease in Elazığ, Eastern Turkey. *European journal of internal medicine*, 22(2), 172-176.
  37. Mihaltan, F., Nemes, R., & Ionescu, A. (2011). Effectiveness of continuity in “World Day of COPD” awareness campaign on case finding for COPD in target population.